

190756

รายงานการวิจัย เรื่อง

การศึกษาจิตรกรรมฝาผนังสกุลช่าง จากคูโบสถ์ของวัด

ในเขตอำเภอเมืองนครปฐม อำเภอนครชัยศรี และอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

Thai Mural Painting Education concerned with Artist Family whom creating the pictorial Arts within
the Temples of Wats Situated in Areas of Amphoe Muang, Amphoe Nakhon-Chai-Sri
and Amphoe Sam-Pham in Nakhon Pathom Province.

โดย

นายปัญญา พุฒะเนื้อมด

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร

รายงานการวิจัย เรื่อง

การศึกษาจิตรกรรมฝาผนังสกุลช่าง จากอุโบสถของวัด

ในเขตอำเภอเมืองนครปฐม อำเภอนครชัยศรี และอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

Thai Mural Painting Education concerned with Artist Family whom creating the pictorial Arts within
the Temples of Wats Sitated in Areas of Amphoe Muang, Amphoe Nakhon-Chai-Sri
and Amphoe Sam-Pharn in Nakhon Pathom Province.

โดย

นายปัญญา พุฒเนียด

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร

ชื่อโครงการ การศึกษาจิตรกรรมฝาผนังสกุลช่าง จากอุโบสถของวัดในเขต
อำเภอเมืองนครปฐม อำเภอนครชัยศรี และอำเภอสามพราน จังหวัด
นครปฐม

ชื่อผู้วิจัย นายปัญญา พุฒะเนียด
นักวิชาการช่างศิลป์ชำนาญการพิเศษ

หน่วยงานที่สังกัด

ฝ่ายโสตทัศนศึกษา หอสมุดพระราชวังสนามจันทร์ สำนักหอสมุดกลาง
มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์
อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม 73000
โทรศัพท์ / โทรสาร 034-255092 โทรศัพท์ภายใน 21341

แหล่งทุนอุดหนุนการวิจัย

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีที่เสร็จ 2553

บทคัดย่อ

190756

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพ ศึกษาและวิเคราะห์สภาพจิตรกรรม
ฝาผนังสกุลช่าง จัดทำฐานข้อมูลและแผนที่การท่องเที่ยว รวมทั้งสร้างความรู้ความเข้าใจ
ในการชมจิตรกรรมฝาผนังจากอุโบสถของวัด 7 แห่งในเขตอำเภอเมืองนครปฐม (วัดพระ
ปฐมเจดีย์ วัดไผ่ล้อม และวัดสระกระเทียม) อำเภอนครชัยศรี (วัดกลางบางแก้ว วัดบางพระ
และ วัดละมุด) และอำเภอสามพราน (วัดไร่จิง) จังหวัดนครปฐม เป็นการวิจัยเชิงบูรณาการ
โดยรวมการวิจัยเชิงเอกสาร วิจัยเชิงสำรวจ และวิจัยเชิงคุณภาพไว้ด้วยกัน

ผลการวิจัยพบว่า วัดบางพระ ยังรักษาสภาพภาพเดิมที่เขียนขึ้นในสมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้น วัดพระปฐมเจดีย์ยังคงรักษาได้บางส่วน วัดอื่นๆอีก 5 วัด เป็นภาพที่
เขียนขึ้นใหม่โดยที่ยังยึดรูปแบบการเขียนตามแบบคติโบราณ จัดวางและลำดับภาพเหมือน
ครั้งในอดีต จุดมุ่งหมายของการเขียนภาพเพื่อต้องการเผยแพร่พุทธศาสนา พุทธประวัติ
ต้องการสื่อให้มนุษย์ทำความดี และวัดพระปฐมเจดีย์เป็นวัดเดียวที่เสนอเนื้อหาเกี่ยวกับ

ประวัติวัด นอกนั้นเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธประวัติ ไตรภูมิ และทศชาติชาดก สำหรับการคัดเลือกช่างเขียนนั้นคณะกรรมการวัดเป็นผู้สรรหา หรือช่างเขียนเป็นผู้ติดต่อกับวัด ช่างเขียนส่วนใหญ่จบการศึกษาจากสถาบันศิลปะชั้นนำ ยกเว้นภาพเขียนในอุโบสถหลังเก่าวัดบางพระ เป็นฝีมือของช่างเขียนพื้นบ้าน

สำหรับการวิเคราะห์ภาพจิตรกรรมฝาผนัง และการสัมภาษณ์ช่างเขียนจิตรกรรมฝาผนังนั้น ทำให้ทราบเกี่ยวกับเทคนิคและวิธีการเขียนภาพ การร่างภาพ การระบายสี การจัดองค์ประกอบภาพของแต่ละช่างเขียน และพบว่า การเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังมีเฉพาะวัดที่มีชื่อเสียง มีเงินจากการทำบุญเป็นจำนวนมาก เพียงพอที่จะเป็นค่าใช้จ่ายในการวาดภาพ

นอกจากนี้ผลการสอบถามความคิดเห็นของผู้ชมพบว่า ส่วนใหญ่ขาดความรู้ความเข้าใจในการชม เพราะไม่มีพื้นฐานความรู้ หากไม่มีผู้อธิบายเรื่องราวจากภาพแล้ว การชมภาพจิตรกรรมฝาผนังคงเป็นเรื่องความสวยงามเท่านั้น

ดังนั้นเห็นสมควรหน่วยงานภาครัฐและผู้นำในท้องถิ่น จัดโครงการที่เป็นรูปธรรม จัดกิจกรรมโดยใช้จิตรกรรมฝาผนังเป็นสื่อเพื่อให้นักเรียนนักศึกษาและประชาชนได้เข้าใจพุทธศาสนา เข้าถึงเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด เห็นคุณค่าความสำคัญของพุทธปรัชญาศิลป์ เป็นการดำรงไว้ซึ่งจิตรกรรมฝาผนังอยู่คู่อุโบสถและคนไทยตลอดไป

Research Title Thai Mural Painting Education concerned with Artist Family whom creating the pictorial Arts within the Temples of Wats Sitiated in Areas of Amphoe Muang, Amphoe Nakhon-Chai-Sri and Amphoe Sam-Pharn in Nakhon Pathom Province.

Researcher Mr. Panya Pupanead

Expert Special Academic Fine Artist

Office Audio-Visual Division, Sanamchandra Palace Library, The Central Library
Silpakorn University, Sanamchandra Palace Campus
Amphoe Muang Nakhon Pathom, Nakhon Pathom 73000
Tel / Fax 034-255092 call 23141

Research Grants Research and Development Institute, Silpakorn University

Year 2009

Abstract

190756
The purposes of this research were to study and analyze for creating a database and traveling map and study how to create understanding in viewing murals from Ubosoth of 7 temples situated in Amphoe Muang Nakhon Pathom (Wat Phra Pathom Chedi, Wat Pai Lom, Wat Sa Ka Tiam) Nakornchaisri (Wat Klang Bang Kaeo, Wat Bang Phra, Wat Lamut) Sampharn (Wat Rai Khing), Nakhon Pathom.

The results found that Wat BangPhra was still maintained the original paint in the early Rattanakosin period. While Wat Phra Pathom Chedi could preserve the original image parts. The residence draw in this reign by seizing a model based on a motto as style and time sequences like the past. The aims were to spread Buddhism, Buddha, like the media to do best. Wat Phra Pathom Chedi is the only temple that offers content about the history. The painters were selected by Wat's committee or the painter ask for drawing.

Most painters studied from leading art institutions, except the old Ubosoth of Wat Bang Phra that painted by the local painters.

The analysis results from mural and interviews to learn more about painting techniques and methods of wall painting, sketch, drawing, image frame arrangement. The mural painting often displayed at the temple that making merit popularity, because of painting costly.

The opinion of the mural viewers found that mostly were lack of knowledge based. If nobody explained the story from those mural images, they still were beauty alone.

The researcher would like the government organization and local leaders showed concrete mural projects for instruction media. The pupils, students and the public will understand the reach of sin, cycle of birth and death, appreciate values in the art Buddhist philosophy, to entrust the mural along the temple and the Thais forever.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี อันเนื่องมาจากได้รับ โอกาส ความกรุณาและการสนับสนุนจากหน่วยงานและบุคคลหลากหลายเป็นอย่างดี

ขอกราบนมัสการเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส พระคุณเจ้าทุกรูปและไวยาวัจกร ตลอดทั้งศิลปินที่เขียนภาพ และผู้เกี่ยวข้อง ขอขอบคุณที่ท่านได้ให้ความกรุณา อำนวยความสะดวกในเรื่องการสัมภาษณ์และการบันทึกภาพจิตรกรรมเพื่อใช้เป็นข้อมูลในการวิจัย

ขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นรงค์ ฉิมพาลี ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดกลาง คุณกาญจนา สุคนธมณี บรรณารักษ์เชี่ยวชาญ คุณยุพดี จารุทรัพย์ บรรณารักษ์ชำนาญการพิเศษ และ คุณสรกิจ โสภิตกุล นักวิชาการโสตทัศนศึกษาชำนาญการพิเศษ มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่กรุณาให้คำปรึกษา ชี้แนะ เติมเต็มอย่างดียิ่ง

ขอขอบคุณ คุณสิโรตม์ ภินันท์รัชต์ธร นักวิจัยประจำสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อาจารย์สุพิชมา แสงสุขเอี่ยม อาจารย์ประจำภาควิชาทัศนศิลป์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร คุณมนัสศักดิ์ รักอยู่ นักวิชาการอิสระ (ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์ท้องถิ่น) คุณวรารณณ์ แซ่ลิ้ม และคุณกฤษกร กลิ่นผลา ที่สนับสนุนข้อมูลทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ ข้อมูลท้องถิ่น

ขอขอบคุณสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่สนับสนุนทุนวิจัย

หากมีข้อบกพร่องประการใด ขอท่านโปรดจงชี้แนะและขออ้อมรับมาปรับปรุงด้วยความยินดี โดยผู้วิจัยหวังว่างานวิจัยชิ้นนี้จะทำให้ผู้ที่ศึกษามองเห็นภาพปัจจุบันของจิตรกรรมฝาผนัง เข้าใจที่มาที่ไปของแนวคิดในการสร้างสรรค์ผลงานและช่วยกันอนุรักษ์ ศิลปะประจำชาติแขนงนี้ไว้ให้ดำรงอยู่ไม่สูญหายไปโดยไร้คุณค่า

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ความสำคัญและที่มาของปัญหา	1
วัตถุประสงค์	7
กรอบแนวคิดและคำถามหลักในการวิจัย	7
ขอบเขตของการวิจัย	8
วิธีดำเนินการวิจัย	10
นิยามศัพท์	11
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	12
2 จิตรกรรมฝาผนัง	13
ความหมายของของจิตรกรรมฝาผนัง	13
จิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย	14
เหตุผลการจัดทำจิตรกรรมฝาผนัง	14
คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนัง	17
ปรัชญาและแนวคิดในการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง	18
ประเภทของจิตรกรรมฝาผนัง	21
หลักการจัดวางภาพ	26
การเตรียมการ	33
การจัดทำร่างเขียน	37
การเขียนภาพและระบายสี	48
จิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดนครปฐม	54
ช่างและการสืบทอดวิชาช่าง	55
ช่าง	55

บทที่	หน้า
การสืบทอดวิชาช่าง	57
การจัดตั้งสถาบันวิชาช่าง	61
3 วิธีดำเนินการวิจัย	65
ประเภทของการวิจัย	65
ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย	67
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	67
การเก็บรวบรวมข้อมูล	67
การวิเคราะห์ข้อมูล	70
สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	70
4 การวิเคราะห์ข้อมูล	71
วัดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม	74
วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร	74
วัดสระกระเทียม	107
วัดไผ่ล้อม	122
วัดในเขตอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม	138
วัดกลางบางแก้ว	138
วัดบางพระ	155
วัดละมุด	171
วัดในเขตอำเภอสามปราชญ์ จังหวัดนครปฐม	193
วัดวัดไร่ขิง (มงคลจินดาราม)	193
5 สรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ	217
สรุปผลการวิจัย	217
อภิปรายผลการวิจัย	232
ข้อเสนอแนะ	236

	หน้า
บรรณานุกรม	241
ภาคผนวก	250
ข้อมูลจังหวัดนครปฐม	251
ข้อมูลช่างเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง	256
แบบสัมภาษณ์ในการเก็บข้อมูล	267
ชุดสำหรับวาดภาพ (Sketch)เพื่อจัดทำร่างแผนผังการจัด องค์ประกอบภาพ	270
ประวัติผู้วิจัย	

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่	
1 กรอบแนวคิดและคำถามหลักในการวิจัย	7
2 หลักสูตรการศึกษาวิชาจิตกรรมไทย ที่กำหนดให้ศึกษา ในสมัย รัชกาลที่ 5	62
3 สรุปประเด็นข้อคำถามในการวิจัย	229
4 แสดงข้อมูลจำนวนประชากรในจังหวัดนครปฐม	253

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	แสดงแผนผังโบสถ์และตำแหน่งของฝาผนัง	26
2	แสดงขั้นตอนกระบวนการสร้างงานจิตรกรรม	34
3	แสดงขั้นตอนการร่างภาพ	36
4	แผนที่จังหวัดนครปฐม	72
5	แผนที่ท่องเที่ยวชมจิตรกรรมฝาผนังวัดในจังหวัดนครปฐม วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร อ.เมืองนครปฐม จ.นครปฐม	73
6	ภาพพระวิหารหลวง	75
7	แผนผังแสดงตำแหน่งจิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหารหลวง วัดพระปฐมเจดีย์	76
8	ภายในพระวิหารหลวงด้านทิศตะวันออกวัดพระปฐมเจดีย์	77
9	ภาพจิตรกรรมแสดงโครงสร้างองค์พระปฐมเจดีย์	79
10	ภาพแสดงแผนผังการจัดองค์ประกอบภาพจิตรกรรมฝาผนัง อุโบสถ วัดพระปฐมเจดีย์ พระวิหารหลวงด้านทิศตะวันออก.....	82
11	การร่างภาพจิตรกรรมในระยะเริ่มต้นภายในพระวิหารปัญญาจักดิ์.....	85
12	ภาพพระเจ้าอโศกทรงเลื่อมใสศรัทธาและได้ริเริ่มทำนุบำรุง พระพุทธศาสนา	87
13	ภาพพระเจ้าอโศกทรงส่งพระโสณะเถระและคณะ พร้อมพระบรม สารีริกธาตุ มายังดินแดนสุวรรณภูมิ เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา	88
14	ภาพนางยักษิ์ รับฟังพระธรรมเทศนาและแสดงตนเป็นอุบาสิกา ในพระพุทธศาสนา	89
15	ภาพพระยาพานทรงสร้างเจดีย์ทรงยอดปรางค์ครอบไว้	90
16	ภาพพระวชิรญาณโณภิกขุ เสด็จมานมัสการพระประชมเจดีย์ แขวงเมืองนครชัยศรี	91
17	ภาพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เสด็จ พระราชดำเนินทรงประกอบพิธียกพระมหารามัญกุญยอดพระปฐมเจดีย์ และการปูกระเบื้องดินเผาเคลือบสี	92

ภาพที่	หน้า
18 ภาพขบวนอัญเชิญองค์พระร่วงโรจนฤทธิ์ จากกรุงเทพฯ มาถึงสถานีนครปฐม	93
19 ภาพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จในการพิธีบำเพ็ญกุศลถวายผ้าพระกฐิน.....	94
20 ภาพเทพทวารบาลที่เขียนบนบานประตู และบานหน้าต่าง	95
21 ภาพแสดงแผนผังการจัดองค์ประกอบภาพจิตรกรรมฝาผนัง อุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์ พระวิหารปัญญาวัคคีย์ ทางด้านทิศใต้.....	97
22 ภาพจิตรกรรมฝาผนังวิหารทิศใต้ องค์พระปฐมเจดีย์.....	99
23 แผนที่ท่องเที่ยวชมจิตรกรรมฝาผนังวัดในจังหวัดนครปฐม วัดสระกระเทียม อ.เมืองนครปฐม จ.นครปฐม.....	106
24 ภาพจิตรกรรมฝาผนังและองค์พระประธานภายในอุโบสถวัดสระกระเทียม	108
25 ภาพพระแม่ธรณีกำลังบีบปลายมวยผมและน้ำกำลังท่วมกองทัพนพมาร	110
26 ภาพประเพณีสำคัญต่างๆ ของผู้คนสังคมไทยบริเวณผนังระหว่างห้องอุโบสถ วัดสระกระเทียม.....	113
27 ภาพแสดงแผนผังการจัดองค์ประกอบภาพจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดสระกระเทียม อำเภอเมืองนครปฐม.....	114
28 ภาพจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดสระกระเทียม.....	116
29 แผนที่ท่องเที่ยวชมจิตรกรรมฝาผนังวัดในจังหวัดนครปฐม วัดไผ่ล้อม อ.เมืองนครปฐม จ.นครปฐม.....	121
30 ภาพทะเลสีทันดรและป่าหิมพานต์ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยมีของสัตว์ต่างๆ อุโบสถวัดไผ่ล้อม	123
31 ภาพ ตอน คัฬภินิกขมนปริวัตต์พระนางสิริมหามายาทรงสุบินนิมิตอุโบสถ วัดไผ่ล้อม	128
32 แสดงแผนผังการจัดองค์ประกอบภาพจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดไผ่ล้อม อำเภอเมืองนครปฐม.....	130

ภาพที่	หน้า
33 ภาพจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดไผ่ล้อม.....	132
34 แผนที่ห้องเที่ยวชมจิตรกรรมฝาผนังวัดในจังหวัดนครปฐม วัดกลางบางแก้ว อ.นครชัยศรี จ.นครปฐม.....	137
35 ภาพพื้นที่ระหว่างช่องประตูใหญ่และประตูเล็กด้านข้างทั้งสองประตู อุโบสถ วัดกลางบางแก้ว	142
36 ภาพบานหน้าต่างด้านใน เขียนภาพตัวเองในทศชาติชาดก เรื่อง สุวรรณสาม อุโบสถ วัดกลางบางแก้ว	144
37 ภาพแสดงแผนผังจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดกลางบางแก้ว อำเภอ นครชัยศรี	146
38 ภาพจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดกลางบางแก้ว.....	148
39 แผนที่ห้องเที่ยวชมจิตรกรรมฝาผนังวัดในจังหวัดนครปฐม วัดบางพระ อ.นครชัยศรี จ.นครปฐม.....	154
40 ภาพผนังหุ้มกลองด้านหลังพระประธาน อุโบสถหลังเก่า วัดบางพระ ...	156
41 ภาพพระพุทธรูปประวัติ ตอน มารผจญ - ชนมะร ผั้นหุ้มกลองด้านหน้า พระประธาน อุโบสถหลังเก่า วัดบางพระ	159
42 ภาพบริเวณคอสองของผนังทั้งสองด้าน ส่วนบนเขียนภาพเทพชุมนุม ด้านล่างเขียนภาพอดีตพุทธเจ้า อุโบสถหลังเก่า วัดบางพระ	161
43 ภาพแผนผังจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดบางพระ อำเภอ นครชัยศรี.....	166
44 ภาพจิตรกรรมฝาผนัง วิหารวัดบางพระ.....	168
45 แผนที่ห้องเที่ยวชมจิตรกรรมฝาผนังวัดในจังหวัดนครปฐม วัดละมุด อ.นครชัยศรี จ.นครปฐม.....	170
46 ภาพผนังหุ้มกลองด้านหน้าพระประธาน แสดงภาพมารผจญ และผนัง ระหว่างช่องประตูเขียนภาพจุฬามณีเจดีย์ วิหาร วัดละมุด	174
47 ภาพผนังด้านข้างพระประธาน บริเวณเหนือขอบหน้าต่างแสดงภาพ พุทธประวัติ ผนังระหว่างช่องหน้าต่างเขียนภาพทศชาติชาดก และ บานหน้าต่างเป็นภาพทวารบาลวิหาร วัดละมุด	176
48 ภาพพุทธประวัติ บริเวณผนังด้านข้างทั้งสอง บริเวณเหนือขอบหน้าต่าง วิหาร วัดละมุด	177
49 ภาพวิถีชีวิตชาวบ้าน ความเป็นอยู่และประเพณีชาวบ้านวัดละมุด	180

ภาพที่	หน้า
50 ภาพเทพทวารบาล และภาพตาลปัตร พัดยศในระดับชั้นต่างๆ ของ พระสงฆ์บริเวณบานประตู วิหาร วัดละมุด	181
51 ภาพแสดงแผนผังจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดละมุด อำเภอ นครชัยศรี.....	186
52 ภาพจิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดละมุด.....	188
53 แผนที่ท่องเที่ยวชมจิตรกรรมฝาผนังวัดในจังหวัดนครปฐม วัดไร่จิง อ.สามพราน จ.นครปฐม.....	192
54 ภาพหลวงพ่อวัดไร่จิง พระประธานในอุโบสถ วัดไร่จิง	194
55 ภาพพระสุนทรวิภาณี บริเวณผนังระหว่างช่องประตูทางเข้าด้านหน้า อุโบสถ วัดไร่จิง	198
56 ภาพแสดงแผนผังจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดไร่จิง (วัดมงคลจินดาราม) อำเภอสามพราน.....	208
57 ภาพจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดไร่จิง.....	210